

SZÖVEGSZERKEZETI SAJÁTSÁGOK A BEFEJEZETLEN MONDATBAN

L Á N C Z I R É N

A befejezetlen mondat figyelmes olvasója tapasztalhatja, hogy Déry Tibor milyen gondosan szövi sok-sok szálból a regény szövegét. Minden szál, minden alkotóelem összefügg, és rendszert alkot. Érdeemes volna egyszer a teljes regényszöveg szövegépítkezését feltárni, végigkísérni, hogyan szövik át a motívumok a regényt, ez azonban rendkívül nagy munka volna, úgyhogy meg kell elégednünk azzal, hogy kisebb szövegrészeket elemzünk. Az igazán kiváló szépirodalmi alkotásokra jellemző, hogy ami az egész domináns vonása, az megfigyelhető a kisebb részekben is. És ez fordítva is igaz. Ha tehát egy-egy szövegrészre vonatkozóan jutunk valamilyen megállapításra, az minden bizonnyal érvényes az egész szövegre is. Ez az elemzés két szempontból kísérli meg bemutatni néhány regényrészlet mondatainak szöveggé szerveződését: szemantikai és szintaktikai szempontból, bemutatva a kiválasztott részletek kohézióját és konnexitását, azaz a szemantikai jellegű összefüggéseket meg a lineáris folytonosságot biztosító tényezőket, és kísérletet tesz arra is, hogy kikutassa az összefüggések hálózatát egyes regényrészek között.

A regény 19 fejezetre tagolódik, ezek számozva vannak, címük nincs. Déry a fejezeteket is tagolja, ezeknek sincs címük, ennek ellenére jól elkülönülnek egymástól. A fejezetek egységes, kerek egészet alkotnak, ugyanakkor részeit is a teljesség jellemzi, és részben a lezártág és befejezettség. Azért csak részben, azért csak viszonylagos a lezártág és befejezettség, mert szorosan kapcsolódnak egy-egy fejezet egészéhez vagy annak egyes részeihez.

Az első fejezet hat részből áll, közülük az első vizsgálok meg részletesen (Budapest téli képe nek rajza ez a rész), azokat a szemantikai és szintaktikai eszközöket veszem számba, melyek biztosítják a feltételeket, hogy a mondatok sora szöveggént éljen, szöveggént funkcionáljon.

A vizsgált rész egy utcáról szól, a Csáky utcáról, a vele kapcsolatos tényállások sora alkotja ezt a szöveget. A tényállások egy része a pillanatnyi helyzetre vonatkozik, a másik része az utcát alakító és meghatározó viszonyokra. A pil-

lanatnyi tényállás az, hogy „kemény hideg” van, „már kora este kiürültek az utcák, és sötét van, mert az „új épületekben egész emeletsorok még üresen, fénytelenül álltak”, és „odakünn a ritka utcai gázlámpák közül csak minden második égett”, és mert ezek fényét is „vastagon bebugyolálta a köd”. Tehát „a Csáky utca sötétén és használatlanul terült el e decemberi estén”. A regény első mondatából idézett mondatrövidékek tartalmazzák azokat a szavakat, melyek e rész többi szövegmondatában is megtalálhatók: az *utca* (a szövegrész 28 szövegmondata közül 15-ben), az *épület* (és részei) 16-ban, a *köd* 12-ben, a *hideg* és a vele kapcsolatos kifejezések 9-ben, a *fényteleniség* (vagyis a sötétség) 7-ben. Többek között ezek a szavak biztosítják a jelentésbeli kohéziót. A jelentésbeli kohézió alapfeltétele az, hogy ugyanazon valóságdarab nyelvi megfelelői, a nyelvi jelek ugyanolyan vagy más formában megismétlődjenek. A felsorolt szavak egy része ugyanolyan formában funkcionál, tehát egyszerű ismétlésekkel találkozunk, ami azt jelenti, hogy a szavak azonos vagy eltérő szintaktikai funkcióban vannak. Ebben a részben nincsen helyettesítés névmással, szinonimával stb. Az ismétlődő szavak egy-egy jelentéssíkot indítanak el, az egy síkba tartozók jelentésmezőt alkotnak. És mindazok a szavak, amelyek ugyanabba a jelentésmezőbe tartoznak, szemantikailag összekapcsolják azokat a mondatokat, melyekben megjelennek.

Kövessük nyomon a *köd* előfordulásait: „a köd pedig, mely a piszkos, fekete havat folytatta felfelé finomabb alakban, sűrűn belepte a házfalakat” (2.)*; a 3. szövegmondatban nem szerepel a szó, de következménye igen: „Tizlépésnyire nem lehetett ellátni.” „Egy-egy keresztutca huzatában a köd helyenként meglazult” (4.); „a köd miatt nem lehetett látni az elválasztó utcákat” (6.); „a köd alacsony csipkái fölött feltűnt a téli ég” (8.); „a köd újra összecukódott” (9.); a gyenge pernyeszag „egyszerre megváltoztatta a köd által keltett képzeteket” (10.); „Elsötétedett raktárak sejlettek a köd mögött” (11.); „a köd falain . . . megjelentek emeletnyi magasságban egymás fölött a nyomortanyák kétméretű látomásai” (13.); „az ívlámpák jól sikerült csipketerítőkké szaggatták szét a ködöt” (15.); „A köd egy pillanatra meglazult” (16.); „A köd gyorsan oszlott.” (25.). Ezt a tizenkét mondatot többek között a *köd* kapcsolja össze, és a már említett *hideg* (kétszer fordul elő) és a vele kapcsolatos nevek: a szél, a fagy, a hónap elnevezése (december volt), az évszak megnevezése jelzőként (téli ég), hófelhő, a hó, a jégtömeg. Ugyancsak összefog néhány mondatot a *fényteleniség*, melynek nominációja a következő szavakkal történik: fénytelenül, gyenge fény, sötétén, sötétség, elsötétedett, fénytelen.

A *köd*höz kapcsolhatók a köd mozgását jelző szóalakok (melléknévi igenév és ige), melyek egy újabb „kapocs” szerepét töltik be. „Egy-egy keresztutca huzatában a köd helyenként meglazult” (4.); „a köd újra összecukódott” (9.); „A köd egy pillanatra meglazult” (16.); „A köd gyorsan oszlott.” (25.) „Előbb a falakról szakadt le, lobogó zászlók alakjában, majd a tetők fölé húzódott, és

* a zárójelben levő számok azt jelzik, hogy hanyadik szövegmondatban fordul elő a szó

észrevétlenül kisodródott a szemhatárból.” (26.) Az utca képének, képzetének alakulásában is részt vesznek ezek a szóalakok.

Az *utca* 15 szövegmondatban jelenik meg, így, külön állva is, és a tulajdonnév köznévi elemeként is (a Csáky utca mellett Sziget utca), meg jelzős szerkezetben (vándorló utca, Belváros utcái), összetett szó utótagjaként (keresztutca); ebbe a fogalomkörbe sorolható a Vörösmarty tér és a Lipótváros is.

Amikor „a kőd meglazult, apró szabálytalan alakzatokká bomlott, melyek virágos, szürke tapétaként vonták be a házfalakat” (4.) A tapéta motívuma még kétszer fordul elő a vizsgált szövegben, másodszor is ugyanabban a szövegmondatban ismét hasonlatként („mint az elalvás előtti pillanatban a tapéta megrebbent virágcsokrai”), és a 7. mondatban: „Egy-egy erősebb huzat olykor felkavarta a tapéta rajzát vagy teljesen leszaggatta a falról.”

A *köddel* van összefüggésben az is, hogy mivé változik át az utca: „az utca egy elhagyott lakás hosszú előszobájává változott át” (5.); „az üres előszoba hirtelen megnyúlt, s visszaváltozott az ismert Csáky utcává” (7.); „a kőd újra összecsucódott; . . . nem lapos mennyezetnek hatott, hanem hegynek, az utca alatta alacsony, elhagyott alagúttá változott” (9.). Az alagút „fekete bolthajtásai alatt még érezni lehetett az elmúlt korom- és füsttíz”. Ezzel a tagmondatlal indul azoknak a mondatoknak a sora, amelyekben egy újabb jelentéssík elemei sorakoznak: pernyeszag, füstszag, koromszag és más „meghatározhatatlan szag” („rongy szaga, tojánhéj szaga, krumplihéj, hamu és nedves papír szaga”).

A *kőd* nemcsak átváltoztatja az utcát, át is emeli egyik helyről a másikra: „a Duna mellé, az óbudai hegyek alá emelte át a Csáky utcát . . . és fekete hullámai mögött megéreztetta a szelet és sötétséget, amely a hegyekből – az apró lámpák hunyorgó csillagai fölött – leszállt” (10.), és ugyanez a szerepe a füstnek és az autó túlkölésének is: „most a gyenge, de valóságos füstszag megváltoztatta a menetirányt, s a Váci úti gyárak s a Nyugati pályaudvar mellé futtatta a magával tehetetlen utcát” (10.); „A tömör és mély hang – mint egy újabb váltó az érzéki benyomások sínhálózatában – új irányba terelte a vándorló utcát, amely ezúttal a Vörösmarty tér mellé siklott át” (15.).

Három elképzelt környezetben látjuk tehát az utcát, a képzetet mindig valami más kelti. Egyébként a képzet, érzék, tudat, képzetvilág is egy jelentéssíkba tartoznak, s tovább bonyolítják a szemantikai összetartozást. Ugyancsak egy-egy jelentéssíkot indítanak el a következő szavak is: *lámpafény* (lámpa, ívlámpa, gázlámpák, lámpák, lámpafény, lámpák feje), a *ház* és részei (házfal, kapu, ablak, ajtó, bútor, előszoba, mennyezet, bolthajtás, tömezlakás, nyomortanyák, ágy, kályha, konyha), és ugyanabba a jelentésmezőbe tartoznak a hanghatással kapcsolatos szavak (léptek, vonat zakatol, autótúlkölés, tömör és mély hang).

A szövegmondatok a szöveg első fokú kompozícióegységei, ezekből másodfokú kompozícióegységek jönnek létre, majd ezek is összekapcsolódnak nagyobb tömböket alkotva. A tömbök között is kapcsolatot létesítenek az eddig felsorolt szemantikai elemek. A Déry-szöveg ilyen szerveződését nem könnyű felrajzolni, mert bonyolult viszonyhálózat van a szemantikailag fontos szavak,

kulcsszavak között. Az egymás után következő mondatok nemcsak egymáshoz, hanem később következőkhöz is kapcsolódnak. Sőt, tulajdonképpen arról van szó, hogy a szövegmondatok egy-egy tagmondata kapcsolódik össze szorosabban, és a tagmondatokon keresztül van kapcsolat az egész mondatok, szövegmondatok között.

Az eddig felsorolt értelmi-szemantikai elemek mellett, melyek az egységes szövegjelentést biztosítják, és ezáltal van szerepük a mondatok szöveggé rendeződésében, sajátos szabályok is részt vesznek abban, hogy a mondatok sora szöveggé szerveződjön. Ilyen szabályok a mondatrendezés és -viszonyítás, valamint a kötőszók használata. Szintaktikai szempontból ezt kell megvizsgálni. A szerkezeti viszonyok feltárásával kideríthetjük, hogyan tagolja az író a gondolatokat, milyen eszközei vannak a gondolatok modellálásának.

A tömbösödés vizsgálatánál a szemantikai mellett a szintaktikai elemeket is figyelembe kell venni. A vizsgált szöveg 4 tömbből áll, egy-egy bekezdés egy-egy tömböt alkot. Az első három tömböt a 3. tömb egyik szövegmondata „fogja át”: „Három képzetvilág burkában nyúlt el így a Csáky utca e decemberi estén – az estnek ebben a percében, amelyet fejlődése elért –, s e három világ, mint három üvegbura fogta körül;” (18.) Ez a mondat első fele, folytatása, s szövegszerkesztés szempontjából nem játszik szerepet. Az idézett rész biztosítja a tömbök kohezív kapcsolatát: az így mutató névmási határozószó visszaul az első két bekezdésre és a harmadik bekezdés első részére, tehát anaforikus szerepe van, és kapcsolatot létesít a leírás eddigi részei között. A három képzetvilág leírása után még kétszer történik utalás arra, mintegy összefoglalva, melyik ez a három világ. Így válik az ismétlés révén hangsúlyozottá a hármasság. A három képzetvilág, az óbudai hegyek, a gyárak világa és a gazdag körzet közötti ellentétek azonban összefonódnak, ahogy az utca is örzi mindhárom képzet nyomait: „De az utca itt, ebben az elképzelt új környezetben is megtartotta előbbi úti élményeinek nyomait, melyek, mint a méhre a virágok hímpora, vékony és áttetsző rétegekben köréje rakódtak, úgyhogy a legutóbb kapott előkelő s gazdag színén helyenként átütött a koromíz és füstszag s még mélyebbről a Sváb-hegy erdőzúgása.” (17.)

Az ellentétek, igaz, még csak jelzésszerűen, de már itt a regény legelején feltűnnek, hogy aztán majd egyre jobban kidomborodjanak, ugyanis az egész regény ellentétekre épül, a két világ között feszülő mély ellentétekre, de ahogy összefonódik az utca a három képzetvilággal, Parcen-Nagy Lőrinc élete is összefonódik a másik világgal, a munkásosztályéval. A két világ találkozik ugyan a Csáky utcai kocsmában (több alkalommal is, és ez is összefogja az egymástól távol levő fejezeteket!), de el is válnak egymástól, elválasztja őket a fal: „A szmokingos társaság a deszkafal által kettéosztott terem legvégén helyezkedett el.” Az úri társaság egész viselkedése elüt a munkásokétól, minden mozdulatukban elütnek tőlük. Parcen-Nagy Lőrinc mégis a másik oldalon érzi jól magát, nem ott, ahova származásából következően tartozik. „– Hogy van az – gondolta –, hogy idetartozónak érzi magát, holott odaát az apja ül?” De

ellentét van a munkásosztályon belül is, és a nagypolgári család tagjai között is ellentétek vannak. Az ellentétek hosszú sora nemcsak a tartalom szintjén mutatható ki, nyelvilleg is megragadható.

Tulajdonképpen az ellentét a szövetszervező elv a regényben. Az ellentét az az átfogó sajtáság, mely a mű egészére és valamennyi rétegére, alkotóelemére érvényes.

Az utca téli képének leírásában is végigkísérhetjük az ellentéteket mind a szemantika, mind a mondat szerkesztés vonalán. Fénytelenség és lámpafény, csönd és zajok, személtládák büze és az erdő illata, nyomortanyák és a gazdag körzet, ahol „a kapuszámok tejúveggel voltak kivilágítva”, sötét lakások és fehéren kivilágított szobák – többek között ezek az ellentétpárok jellemzik a szövegrészt. Ellentétes viszonyok vannak a szövegmondatokon belül is, a tagmondatok között, és a szövegmondatok között is, jelölve vagy jelöletlenül. Az új épületek „még üresen, eleve fénytelenül álltak” – „a lakott szobákban *pedig* a redőnyök visszatartották a belső lámpafényt”: szembeállító ellentétes mellérendelés van a tagmondatok között, tartalmuk szemben áll egymással, de egymás érvényét nem zárja ki; „*még* odakünn” – így folytatódik a mondat: megszorító (szembeállító) ellentéttel. „Kocsi vagy emberi léptek kopogása nem hallatszott, *csak* a kövezet kockái között ropogott olykor a fagy”: a két tagmondat között kizáró ellentét van, a *csak* a gyengébb ellentmondást fejezi ki; a mondat így folytatódik: „a köd *pedig* (. . .) sűrűn belepte a házfalakat, a lámpásokat (. . .)” – itt ismét szembeállító ellentét van. „(. . .) a szállítómunkások is elhagyták már, *de* az utolsó égve felejtette a lámpákat”. A *de*-vel kezdődő tagmondat tartalma ellentétben áll azzal, ami a megelőző tagmondatban foglaltakból következne, ez megszorító ellentét. Megszorító ellentét van a következő mondatban is: A Duna jegéből „mint egy repülő lepedő szállt ki a hideg, *még* mögüle a tudat érzékeny rétegein átsötétlettek az ismert, *bár* nem látott budai hegyek”. A *bár* a szó szerkezet két tagját kapcsolja össze megengedő ellentéttel, és van még egy szó szerkezet, amelyben ellentét van: „kissé elmosódva és szürkén, *de* egész elevenségükben”. „(. . .) nem lapos mennyezetnek hatott, *hanem* hegynek”: az egyik tagmondat tagadást, a másik ezzel ellenkező állítást fejez ki. Megszorító ellentét van a 15. és 17. szövegmondat között: a hang „új irányba terelte a vándorló utcát. . .” *De* az utca itt, ebben az új környezetben is (. . .)” Ugyanilyen ellentét van az 5. és a 7. szövegmondat között is, csak jelöletlenül: az utca előszobává változott, (*de*) a huzat felkavarta a tapéta rajzát, s az előszoba „visszaváltozott az ismert Csáky utcává”.

A szövegmondatok belső sajtáságait más szempontból is érdemes szemügyre vennünk. A mondatok bonyolult felépítésűek és hosszúak: többszörösen összetettek, többszintűek és sok szót tartalmaznak. És gyakoriak a közbeékelések (mint ahogy a regényben is megfigyelhető a kisebb-nagyobb tematikailag összefüggő részek beékelődése egy-egy megszakított gondolatsorba, esemény-sorozatba). Van, amikor több részre szakad a főmondat, és minden részhez egymással alárendelő viszonyban levő tagmondatok kapcsolódnak. Nem is

mindig egyszerű kiderítenünk, mi mihez kötődik, hol folytatódik a megszakított mondat. Például a 10. szövegmondat 9 tagmondatból áll, az első a főmondat, ebbe beékelődik a második mellékmondat, a harmadik az elsőhöz tartozik, ellentétes viszony van közöttük, a harmadiknak van egy hasonló mellékmondata, az ötödik is a harmadikhoz kapcsolódik, ennek van egy mellékmondata, melyhez kapcsolatos viszony fűzi azonos szinten a hetedik tagmondatot, a nyolcadik és a kilencedik tagmondat felső szinten áll, és kapcsolatos viszony van közöttük. A szövegmondat 89 tartalmas szót tartalmaz. A 19. szövegmondat még bonyolultabb: az első mondat, a főmondat négy részre szakad, négy részre tagolják a részekhez kapcsolódó mellékmondatok, melyek szerkezetükben hasonlóságot mutatnak: a házak, *melyek*, az utca, *mely*, ez az egész test, *mely*; Csáky utcai házak voltak, *minthogy*, jellegzetesen Lipótváros volt, *minthogy*.

Mind a szemantikai, mind a szintaktikai elemek és sajátságok túlmutatnak a vizsgált részen, más részekkel, más fejezetek részeivel vannak kapcsolatban.

Tartalmilag a vizsgált résszel ellentétben áll a harmadik fejezet második részének utolsó bekezdése és a fejezet harmadik része. Annak ellenére, hogy itt is téli tájképet rajzol az író. A tél most egy másik arcát mutatja. Most nappal van, és „hetek óta aznap süttött ki először a nap”. Ez a mondat készíti elő a következő részt. Amott köd borította a várost, itt a *napfény* és a *hó* a kulcsszó, a hó már nem fekete, hanem ragyogó fehér; a ködös időben néptelen az utca, most benépesül. „A frissen hullott hó szenvedélyesen szikrázott, mint egy újonnan született szép gondolat”; az utca most napfényben ragyog. És ennek leírása folytatódik a fejezet harmadik részében. Íme néhány a jellemző szerkezetek közül: „a hó súlytalan, üde játékházakká varázsolta át a kőházakat” (2.); „A hangok a kristályos, szikrázó levegőben, az általános csend közepette tisztában, élesebben szóltak” (8.); „A téli fák gyöngéd, díszes rajzú árnyékot vetettek az úttestre” (10.); „A hó fehér fénye, mint a kristályvíz, minden tisztátalanságot kicsapott a jelenségek felületére.” (15.); „egy-egy üde fiatal lány . . . biztos mozdulatokkal lebegett a hó fölött, oly idegenszerűvé vált a hó és a nap kettős fényében” (16.); „a hónap s a napfénynek uralma” (18.); „sötétkéken s fehéren ragyogó” új bolygó (25.); a nap visszaverődő arany sugarai (27.); „fehér és arany fény” (34.); „A sötétebb udvari szobákba is leereszkedett egy-egy szélesebb fénycsáv, mint egy arany lajtorja” (33.); „A napsugarak egyenesen az ágyra hulltak” (38.). A „tisza játékvaros” most „egy új világban él” (2.), s hogy ez mennyire fontos, bizonyítják az ismétlések: „könnyű új világ” (3.), „az új világ beköszöntése” (18.), „téli új világ” (29.), és éppen a fény az a jelenség, „amely áthasonlíttotta a régi világot, egy felzengő aranyteremmé alakult át, a trianoni kastélynak egy-egy gyöngéden összehangolt, pasztell színű bársonnyal átvont, tökéletes arányú és távlatú, kristályos remekművévé”. (34.) Az új világban nem üres az utca, itt van Kesztyűs, „egy idősebb bajuszos úr aktatáskával a hóna alatt”, „egy sovány szemüveges ifjú”, „itt-ott a napfényben egy-egy álldogáló embert lehetett látni”, és üde, fiatal lányokat.

A mondatok szerkesztése azonban hasonló a két részben, talán itt még bonyolultabb tagmondat-összefüggések vannak. Az ötödik mondat 19 tagmondatból áll, és 140 tartalmas szóból, a hatodik 12 tagmondatos és 110 szót tartalmaz, a 8. mondatot 17 tagmondat alkotja, és 152 tartalmas szó van benne stb. (Egy külön dolgozat témája lehetne ezeknek a többszörösen összetett mondatoknak a feldolgozása, biztosan érdekes és értékes eredményeket hozna.)

A negyedik fejezet utolsó, nyolcadik részének egy részlete is több szállal kapcsolódik a fentiekben tárgyalt kettőhöz. Még mindig tél van, de a metafora és a hasonlat a havat eddig még nem említett tulajdonságokkal ruházza fel. A hópelyhek most árnyékokskák, melyek az éjjeli lepkékhez hasonlítanak: „Odakünn újra megeredt a hó, apró, sötét árnyékokskák szálltak az ablaküveg tulsó felére, s reszketve lecsúsztak rajta, mint nyáron az éjjeli lepkék a verandák kivilágított üvegfalain.” (1.) Ez a hasonlat aztán tovább épül, egymásba fonva a két jelentéssíkot, melyet a két szó (a hópelyhely és a lepke) indít el. A hasonlaton belül ellentét van: „de míg ezek fürge, láthatatlan testükkel, amely mint-ha csupán megsűrűsödött mozdulatokból, hártlyarebbenésekből és remegő porból állna, látszólag arra várnak, hogy a fény egyetlen nyugodt, a lámpaüveghez tapadó, halott formába olvassza rövid életük reszketését, addig a megfogható testű, hideg, fehér hópelyhek azt az érzést ébresztették az emberben, hogy élő, mozgó, meleg anyaggá igyekeznek átváltozni a tűzben, egy nyugtalan, körvonalait kereső, szapora, izgága, folyton változó elvvé: – a hőség ölelésében halottaiból felélesztett, szerelmes és termékeny Csipkerózsikává.” (2.) Ellentétek a szavak szintjén, és ellentétes viszony a hosszú mondat két tömbje között. Ezt az egész részt az ellentét szervezi, mely mindkét szinten megfigyelhető.

Ellentétpárok: élő és élettelen anyag, születés és halál, az utca csendje és a kocsmá „sűrű lárma”, jelen és múlt; undor és bánat – gyönyör, napsütés – borús pesti ég, piszkos vakolatú fal – déli vakító ég, hagymamártás szaga – a rózsakert és a tenger illata. Az ellentétek azonban vonzzák egymást, „összeölelkeznek”: „Az ellentétek vonzódásának: az örök elégedetlenségnek ez az apró színjátéka tömörebb anyaga ellenére ugyanúgy folyt le, mint a vonzalmak anyagtalanság játéka a lélekben” (6.). A szövegmondatnak ez az első része tételmondat, és tartalmazza a majd négyoldalas, tehát igencsak terjedelmes bekezdés gondolatát, összefogja, általánosítva foglalja össze, amit az egész bekezdés részletez. A „lélek játéka” is csupa ellentét: Parcen-Nagy a napsütésben a borús pesti égre gondolt, a hagymamártás szaga úgy hatott rá, hogy „indulatos, diktátori vágy fogta el a dubrovnikai élet után”; az undor, mely Parcen-Nagyot az édes hagymamártás szagára elfogta, azért volt oly indulatos s azért kellett annak lennie, hogy felidézhesse a Villa Argentina rózsakertjének s a tengernek egymásba áramló férfias, édes illatát”; „így minden undor és bánat méhében egy régebben megfogalmazott gyönyör él s igyekszik megvalósulni, hogy a maga részéről is napvilágra hozhassa a saját méhéből élő ellentétét”. Hogy az ellentétnek milyen fontos szerepet szán az író, abból is látszik, hogy maga az ellentét szó többször megismétlődik: „mint az élet egyéb ellentéteinek

kiengesztelődése”; „megmutatta a másíknak önmagát, mint egy legyőzhető és utolsó porcikájáig elfogyasztható ellentétet”.

Van egy mozzanata e résznek, mely szintén ellentétben áll az első rész egy gondolatával: most „a kinyíló ajtón át benyomuló téli világ szárnyaló hópelyheivel nem változtatta át a kocsmát egy havas, zimankós völgykatlanná, a kitóduló füst és meleg a Csáky utcát egy hatalmas, jól fűtött s borszagú étteremmé, hanem egyiket is, másikat is meghagyta a maga eredeti alakjában (. . .)” Tehát itt az utca nem változik át, mint az első részben.

Az ellentét mellett párhuzam is van a két rész között: ebben is megtalálhatjuk a hármasságot, itt hármas találkozásról van szó. A téli csend, a kocsmá zaja és „a hó szaga is, mint a természetnek a harmadik arca, behatolt az ajtón, s magára vonta egy percre a helyiség étel-, szén- és dohányyszagból összeálló nyugtalanul mozgó múarcát; ez a hármas találkozás (. . .)”

A mondatszerkezeteket vizsgálva megfigyelhetünk még egy olyan sajátágot, mely mindhárom elemzett részre jellemző (és biztosan a regény más fejezeteire is), ez pedig a hasonlatok nagy száma. Az első rész 28 szövegmondatában 12 hasonlító mellékmondat van, a 3. fejezet 3. részében a 35 mondat 17 hasonlító tagmondatot tartalmaz, legtöbb hasonlat azonban a 4. fejezet tájleíró részében van, az első 10 mondatban 19 hasonlatot találunk, az 5. mondatban is, és a 8.-ban is ötöt-ötöt. Merész társítások, szürrealista képek ezek, melyek sajátos színt és líraiságot adnak a szövegnek.